

innevarande år och de närmast derpå följande åren disponeras ett belopp af högst 300,000 R:dr emot det att den nu till posthus här i staden begagnade egendom varder till statsverket öfverlemnad för att för dess räkning användas på sätt Kongl. Maj:t kan finna godt framdeles i näder bestämma.

Stockholm den 29 April 1870.

På Stats-Utskottets vägnar:

Arv. Fr:son Posse.

N:o 75.

Ank. till Riksd. Kansli d. 29 April 1870, kl. 5 e. m.

Utlåtande, i anledning af väckt motion angående eftergift af den vissa hemman inom Hellestads, Risinge och Wånga socknar ålagda förhöjning i mantalsräntan.

(I. A.)

Uti en inom Riksdagens Andra Kammare väckt och till Stats-Utskottet remitterad motion (N:o 138) har Herr *H. von Steijern* anført, hurusom, i anledning af Rikets Ständers beslut vid 1818 års riksdag, Kongl. Maj:t genom nådiga Bref den 30 Juni 1820, den 26 Juni 1821 och den 23 Januari 1830 förordnat, att Hellestads och Wånga bergslager i Östergötlands län skulle till landslag förändras, samt de förmåner, desamma i egenskap af bergslag af Kronan ätnjutit, från och med år 1830 indragas. Sedan Kongl. Kammar-kollegium, till åtlydnad af Kongl. Maj:ts föreskrift, från Kongl. Maj:ts Befallningshafvande i länet infordrat förslag till de landslagsräntor, som borde af de till de fordna bergslagerna hörande hemman utgöras, samt Kongl. Maj:ts Befallningshafvande inkommit med dylikt förslag, omfattande jemväl några inom bergslagerna belägna frälsehemman, fastställde Kongl. Kammar-kollegium genom bref till Kongl. Maj:ts Befallningshafvande den 15 December 1830 de föreslagna landslagsräntorna för skatte- och kronohemman, samt förordnade om deras införande i jordeboken, äfvensom om upplörd och debitering deraf för Kronans räkning, från och med sistnämnda år, men förklarade, att då bergslagens förändring till landslag icke medförde någon förändring i grundräntorna

för frälsehemman, det för dessa afgifna förslag icke behöft upprättas. De räntepersedlar, från hvilkas erläggande skatte- och kronohemmanen, så länge bergslagsfriheterna fortforo, åtnjutit befrielse, men nu förpligtades att till Kronan utgöra, voro halfva landtågs-gården två tunnor korn, samt halfva byggningshjelpen 21 skilling och halfva bruks-hjelpen 20 skilling banko för hvarje helt mantal. — Genom köpebref af den 11 September 1641, hvarå den 30 Juni 1646 meddelats Kongl. konfirmation, hade emellertid Kongl. Kommissarien Louis De Geer af Kronan förvärfvat, jemte annan fastighet, jemväl Finspongs jernbruk samt en mängd till Hellestads och Wånga bergslager hörande hemman, bland andra, hvarom nu ej är fråga, kronohemmanen Klintorp $\frac{1}{4}$ mantal, Koppetorp $\frac{1}{2}$ mantal och Stenstorp $\frac{1}{4}$ mantal, samt skattehemmanen Berg 1 mantal, Brystorp Vestra Mellangården 1 mantal, Brystorp Östra Mellangården 1 mantal, Brystorp Östergården 1 mantal, Bålstorp Storgården $\frac{3}{4}$ mantal, Falla 1 mantal, Fräntorp Östergården 1 mantal, Gärbo 1 mantal, Jägertorp 1 mantal, Katterum 1 mantal, Röleslid 1 mantal, Sättra Vestra Norrgården $\frac{3}{4}$ mantal, Walstorp Öfvergården $\frac{1}{4}$ mantal och Ås 1 mantal i Hellestads socken, Dåfvetorp Södergården 1 mantal, Dåfvetorp Norrgården 1 mantal, Eliantorp 1 mantal, Erstorp Södergården 1 mantal, Erstorp Norrgården 1 mantal, Falla Nedergården $\frac{1}{2}$ mantal, Falla Öfvergården 1 mantal, Gullerstorp 1 mantal, Hemmings-torp $\frac{1}{2}$ mantal, Köpena 1 mantal, Messelköp 1 mantal, Ringtorp $\frac{1}{2}$ mantal i Risinge socken, samt Kolstad Norrgården 1 mantal, Mantorp $\frac{1}{2}$ mantal, Olskeppetorp $\frac{1}{2}$ mantal, Ruda 1 mantal, Östra Torp Lillgården 1 mantal, Vestra Torp Mellangården $\frac{1}{2}$ mantal, och Örstorp $\frac{1}{2}$ mantal i Wånga socken. Enligt köpebrefven skulle De Geer besitta dessa hemman såsom ärftligt frälse efter privilegiernas lydelse och innehåll, endast med förbehåll i afseende på skattehemmanen, att jordegarne icke finge från deras börd och rättighet till jorden trängas utan god vilje deras, som lag säger. I följd af dessa frälseköp, hvilka sålunda omfattade endast räntan af skattehemmanen, men deremot i fråga om kronohemmanen såväl hemman som ränta, öfvergingo, de förra till skattefrälse och de sednare till rent frälse, men sedan en del af de sålunda uppkomna frälsehemmanen under tidernas lopp blifvit af Finspongs egare försåld med förbehåll att räntorna skulle till bruket utgöras, voro samtliga ofvan uppräknade hemman, tillsammans $29\frac{1}{4}$ mantal, vid tiden för bergslagsprivilegiernas upphörande dels af skattefrälse, dels af frälsekatte natur. Någon förhöjning i dessa hemmans räntor sattes vid bergslagernas förläggande under landslag ej i fråga, men hemmansegarne erlade under åren 1830—1838 frivilligt till egaren af Finspongs bruk den förhöjning i landtågsgården samt byggnings- och brukshjelpen, som krono- och skattehemmanen inom bergslagerna fått sig ålagdt att till Kronan utgöra. Sedan emellertid hemmansegarne år 1839 begynt undandraga sig ränteförhöjningens erläggande, blefvo de med påstående om deras förpligtande dertill af Finspongs bruksegare instämnda till vederbörande Häradsrätter. Rättegångarne fullföljdes å ömse sidor vid högre domstolar och slutligen hos Kongl. Majt i dess Högsta Domstol, som, då Kammar-advokatfiskalsembetet derstädes anmält sig såsom mellankommande part, med påstående, att de omtvistade räntorna borde tillkomma Kronan,

medelst utslag den 19 Mars 1851 förklarade, det Advokatfiskalsembetet egde Kronans talan i berörda hänseende till Häradsrätt i orten instämma, hvaremellertid handläggning af målen hos Kongl. Maj:t komme att hvilat. I enlighet med berörda föreskrift begynte rättegångarne ånyo vid Häradsrätterna och fullföljdes med vexlande utgång till förmån än för Kronan och än för hemmansegarne, till dess Högsta Domstolen genom domar den 26 Maj 1857 ogillade Finspongs bruksewares anspråk på ifrågavarande ränteförhöjning, men då frågan, huruvida densamma skulle Kronan tillgodokomma, utgjorde ett ämne, hvarom, enligt Kongl. Förordningen den 17 April 1828, det icke tillkom allmän domstol att taga befattning, blefvo underrätternas beslut, för såvidt de innehöllo yttranden häröfver, undanröjda. I öfverensstämmelse med denna af Kongl. Maj:t nu meddelade nya hänvisning att på administrativ väg göra Kronans rätt i ifrågavarande afseende gällande, anhängiggjorde Advokatfiskalsembetet den 21 Juni 1858 talan mot hemmansegarne hos Kongl. Maj:ts Befallningshafvande i Östergötlands län, som genom utslag den 31 December 1863 i allo ogillade Kronans anspråk på ränteförhöjningen, hvaremot Kongl. Kammar-kollegium, dit saken fullföljdes, med upphäfvande af Kongl. Maj:ts Befallningshafvandes utslag, förklarade Kronan berättigad att af ifrågavarande skattefrälse- och frälsekattehemman utbekomma half landtågsgränd, half byggningshjelp och half brukshjelp, såväl framgent årligen, som ock med efterräkning, enligt uppbördsförfattningarne, från år 1848 eller tre år före det, då hemmansegarne genom stämning till Häradsrätt först å Kronans vägnar blifvit krädda för nämnda räntor. Slutligt utslag i saken meddelades af Kongl. Maj:t genom resolutioner den 5 Mars 1869, af innehåll att, emedan ifrågavarande hemman, hvilka före derom emellan Kronan och Louis De Geer afslutade köp hade natur, $\frac{1}{2}$ mantal Koppetorp, $\frac{1}{4}$ mantal Klintorp och $\frac{1}{4}$ mantal Stenstorp af krono- och alla de öfriga af kronoskattehemman, följaktligen då ostridigt voro lika med andra till Hellestads och Wånga bergslager hörande krono- och kronoskattehemman skyldige att i händelse, såsom nu skett, ortens egenskap af bergslag komme att upphöra och dess bergslagsprivilegier att indragas, till Kronan utgöra den ränteförhöjning, hvarå i detta mål gjorts anspråk; samt denna skyldighet så mycket mindre kunde anses hafva upphört i följd af omförmälda köp, som dels, enligt hvad Kongl. Maj:t genom domar den 26 Maj 1857 förklarar, berörda ränteförhöjning icke varit inbegripen i försäljningen till De Geer, och dels genom dervid upprättade köpeafhandlingar någon annan förmån icke blifvit för jordegarne betingad än den, att bibehållas vid deras redan egande rätt till hemmanen, blefve Kammar-kollegii utslag fastställt, hvarjemte Kongl. Maj:t förklarade sig icke kunna bifalla den af en del af hemmansegarne framställda anhållan att af gunst och nåd befrias från den stadgade efterräkningen. — Resultatet af de långvariga rättegångarne hade sålunda blifvit, att ifrågavarande $29\frac{1}{4}$ mantal på administrativ väg fått sig ålagdt att för framtiden till Kronan erlægga grundräntor, hvilka förut icke utgått, med två tunnor korn och 1 R:dr 28 öre i penningar för hvarje helt hemman, hvarjemte stadgats, att hemmanens nya grundräntor skola utgöras efterräkningsvis för mer än tjugu år. Dessa efterräkningar uppginge för samtliga hemmanen till ett belopp af 15,345 R:dr 36 öre,

som vederbörande kronobetjening genom Kongl. Maj:ts Befallningshafvandes den 1 December 1869 meddelade uppbörsordres förstädigats att i sammanhang med detta års kronouppbörd hos hemmansegarne uppbära. Då verkställigheten af denna uppbörsordres utan tvifvel skulle hafva till påföljd att ett icke ringa antal af jordegarne, hvilka (tillsammans 154) till största delen tillhörde den mindre bemedlade allmogen, nödgades lemna sina hemman, hade de genom ansökning den 12 Januari 1870 hos Kongl. Maj:t anhållit, det Kongl. Maj:t täcktes till Riksdagen göra framställning angående eftergift af den ådömda förhöjningen i mantalsräntan, hvilken ansökning ock haft till påföljd, att uppbörderna af de räntor, som för de förflutna åren skolat utgöras, blifvit tills vidare inställd; men oviss huruvida Kongl. Maj:t efter slutlig pröfning af ansökningen funne skäl att i anledning af densamma till Riksdagen aflåta Proposition i ämnet, hade motionären ansett sig icke böra underlåta att å de beskattade hemmansegarne vägnar påkalla Riksdagens mellankomst i en fråga, på hvars afgörande deras ekonomiska ställning syntes vara i väsendtlig mån beroende.

Oaktadt sjelfva rättsfrågan genom Kongl. Maj:ts beslut på nu uppgifna sätt vunnit sin lösning, har motionären likväl till ledning för Riksdagens pröfning, huruvida billighetsskäl må förefinnas till den fastställda ränteförhöjningens eftergifvande, anført de omständigheter, på hvilka hemmansegarne grundade sin förhoppning om befrielse från ifrågasvarande förökning i hemmanens grundskatt. Dessa grunder voro följande:

att hemmanen genom köpeaftalet mellan Kronan och Louis De Geer utan annat förbehåll än jordegarnes eganderätt blifvit upplåtna, såsom det i köpebrefven heter: »till ärfeligt frälse efter privilegiernas lydelse och innehåll»;

att frälseskatte och skattefrälse, till hvilka särskilda slag af frälse ifrågasvarande hemman vore att hänföra, i förhållande till Kronan vore af alldeles enahanda beskaffenhet med rent frälse, hvartill de ock utan ringaste rubbning i rättsförhållandet till Kronan förbyttes endast derigenom att eganderätten till jorden och räntan komme i samma hand, hvadan om skattefrälse- och frälseskattejords skyldighet att till Kronan utgöra ränta gällde alldeles detsamma som angående rent frälse;

att ett hemmans frälse natur en gång, vare sig genom köp eller förläning tillkommen, enligt adliga privilegierna och öfriga författningar bibehåller denna egenskap allt framgent, utan afseende på huruledes frälseköpeskillingen blifvit uträknad;

att sålunda hvarje frälsehemman egde tillgodonjuta de denna jordnatur förunnade friheter, utan att kunna påföras sådana skatter, som detsamma före frälsefrihetens tillkomst endast såsom skatte- eller kronohemman varit underkastadt;

att, hvad särskildt beträffade de nu pålagda räntorna, frälsejord i allmänhet blifvit genom Kongl. Resolutionen den 14 November 1644 befriad från utgörande af landtågs-gården och byggningshjelpen, samt att brukshjelpen icke i Hellestads och Wånga bergslager någonsin varit frälsehemman påförd;

att Kongl. Kammar-kollegium, vid bergslagernas förändring till landslag, på sätt ofvan förmäles, endast påfört krono- och skattehemmanen inom bergslagerna någon förhöjning i mantalsräntan, och deremot uttryckligen förklarar, att sådan förhöjning icke komme att drabba frälsehemmanen; hvartill komme att icke blott Kongl. Maj:ts Befallningshafvande, utan ock flera af de domstolar, som i denna fråga dömt, dels befriat hemmansegarne från allt utgörande af de omtvistade räntorna, dels förklarar räntorna böra tillkomma Finspongs bruksegare, hvarigenom Kronan indirekt fränkänts all rätt till desamma;

att hemmansegarne icke på långliga tider idkat eller kunnat idka någon tackjernsblåsning, och således ej heller utgjort tackjernstionde, hvilken deremot erlagts af frälsesegaren, hvaraf följde, att hemmanen icke genom bergslagernas upphörande tillskyndats någon lindring i dem förut åliggande skatt, men att den nu påbjudna ränteförhöjningen, som icke på öfver 200 år utgått, snarare vore, enligt motionärens åsigt, att betrakta såsom en ny pålaga;

att hemmansegarne haft så mycket mindre skäl att förutsätta möjligheten af en sådan ränteförhöjning, som Kongl. Kungörelsen den 23 Maj 1857 stadgade, att vid upprättande af nya jordeböcker för Östergötland ingen förändring af sådana förhållanden, som uti år 1793 och sedermera upprättade jordeböcker oförändradt och utan anmärkning iakttagits, skulle ifrågakomma, utan allt sådant å Kronans sida såsom laga kraftvunnet anses, samt Kronans jordeböcker såväl för år 1793 som år 1813 och 1825 icke för något af ifrågavarande hemman upptoge annan ränta till Kronan än boskapspenningar och skjutsfärdspenningar;

att den nedsättning i hemmanens värde, som ifrågavarande beskattning åstadkomme, på ett kännbart sätt drabbade dem, som köpt hemmanen utan att taga den nya skatten i beräkning, och möjligen ledde till en mängd hemulstvister med deras fångesmän; hvarförutan fråga kunde uppstå, i hvad mån hemmanens nuvarande egare borde tillförbindas att ansvara för de retroaktiva afgifter, som beräknades för tiden före deras tillträädande af hemmanen;

att efterräkningen. derest den borde ega rum, syntes vara sträckt alltför långt tillbaka, då den beräknats efter den tid, då hemmansegarne instämdes till Häradsrätten, som dock sedermera förklarades icke vara laga forum, hvarigenom liksom genom den tidsutdrägt, hvarmed saken såväl vid domstolar som på administrativ väg behandlats, efterräkningen uppgått till det höga belopp, som ofvan blifvit anmärkt; samt

att för öfrigt sådan treårig efterräkning enligt uppbördsförfattningarne och deribland Kongl. Kammar-kollegii cirkulärbref den 11 Maj 1724 medgifvits endast för utlagor, hvilka grundade sig på allmän författning eller föreskrift, som bort tillämpas, men hvars tillämpning försumrats, hvaremot den, enligt motionärens tanke, icke torde kunna ega rum då, såsom här vore fallet, betalningsskyldigheten icke förefunnits, och debitering

således ej kunnat ske förr än efter tillkomsten af Kongl. Maj:ts den 5 Mars 1869 meddelade beslut;

På grund af hvad sålunda blifvit anfördt, har motionären föreslagit, att Riksdagen måtte för sin del medgifva, att den genom Kongl. Maj:ts nådiga beslut den 5 Mars 1869 29¹/₄ mantal skattefrälse- och frälseskattehemman inom Hellestads, Risinge och Wånga socknar af Östergötlands län ålagda skyldighet att med efterräkning från år 1848 till Kronan erlägga förhöjning i mantalsräntan af half landtåggård, half byggningshjälp och half brukshjälp finge eftergifvas, samt att den påförda ränteförhöjningen äfven för framtiden ur Kronans jordebok och räkenskaper uteslötes.

Sedan Kongl. Maj:t under den 21 nästlidne Januari, uppå särskild underdånig ansökning af egarne till ofvannämnda hemman, i nåder medgifvit, att med förhöjningsräntans erläggande för åren 1848—1869 finge till uppboresstämman år 1871 anstå, har, med tillkännagifvande häraf, Kongl. Maj:t, uti nådig skrifvelse till Stats-Utskottet af den 11 Februari innevarande år, låtit till Utskottet öfverlemna den af bemälda hemmansägare hos Kongl. Maj:t gjorda underdåniga ansökning, angående aflåtande af nådig Proposition till Riksdagen om eftergift af berörda förhöjningsränta från och med år 1848 och allt framgent, jemte de vid den underdåniga ansökningen fogade handlingar, för att hos Utskottet komma under behörigt öfvervägande i sammanhang med den till Utskottet remitterade motion i ämnet.

Ehuru Utskottet anser det i allmänhet vara mindre lämpligt, att Riksdagen i frågor rörande kamerala förhållanden, synnerligen då dessa äro af så invecklad beskaffenhet som i den förevarande, fattar slutligt beslut, innan Kongl. Maj:t låtit genom vederbörande embetsverk utreda ärendet och deri aflåta nådig framställning, anser sig likväl Utskottet, som, på sätt ofvan förmåles, fått från Kongl. Maj:t emottaga de dit i frågan ingifna handlingarne, böra med ledning af dessa och de öfriga handlingar, som stått till Utskottets förfogande, åt denna fråga söka bereda den utredning, som den begränsade tiden och andra förhållanden medgifvit.

Af de många skäl, motionären till grund för sin framställning anfördt, äro en stor del af den beskaffenhet, att de vid rättsfrågans afgörande måst tagas i öfvervägande. En granskning af alla dessa skäl kunde svårligen ske utan att ingå i pröfning af sjelfva rättsfrågan; men då denna, såsom motionären medgifvit, nu vunnit sin lösning, eller, såsom uti den underdåniga ansökningen omförmåles, blifvit oåterkalleligen afgjord, och någon granskning från Utskottets sida af detta domslut icke kan, emot föreskriften i 90 § Regeringsformen, ifrågakomma, måste Utskottets åtgärd i detta ärende inskränka sig dertill, att undersöka huruvida ur billighetens synpunkt sådana skäl förefinnas, som kunna föranleda till den af motionären föreslagna eftergift. I sådant hänseende förekommer, att ehuru Hellestads och Wånga bergslager redan från och med år 1830 förändrades till landslag och deras bergslagsfriheter då upphörde, Kronan likväl icke förr än under år 1851 vid domstol anhängiggjorde sina anspråk att af ofvannämnda hemmansägare utbekomma den tillökning i mantalsräntan, från hvars utgörande hemmanen
såsom

såsom belägna inom bergslagsort förut varit befriade, hvadan och då Kongl. Kammar-kollegium uti bref den 15 December 1830 förklarar, att bergslagens förändring till landslag icke medförde någon förändring i grundräntorna för frälsehemman, egarne till de hemman, hvarom nu är fråga, icke saknade anledning antaga, att någon laglig skyldighet för dem icke förefunnes att till Kronan, som alltifrån år 1641 icke af dem egt uppbära någon ränta, utgifva berörda förhöjningsränta. Vid sådant förhållande torde det icke böra läggas egarne af nämnda hemman till last, att de icke till Kronan godvilligt erlade ifrågavarande förhöjningsränta, innan rättigheten till dess uppbärande, hvarom så olika tankar äfven hos domstolar och myndigheter uppstått, blifvit i laga ordning bestämd. Att för denna pröfning erfordrades så lång tid, som nu derfor åtgått, torde icke heller böra läggas hemmansegarne till last, enär dröjsmålet med det slutliga afgörandet till väsentlig del berodde deraf, att Kronan vid orätt forum först anhängiggjorde sin talan. De nuvarande egarne skulle emellertid ensamma få vidkännas följderna af detta dröjsmål, i det hos dem skulle på en gång uttagas icke mindre än 23 års tillökningsräntor. Det trångmål, som deraf skulle förorsakas, torde vara lätt att inse, och då under denna långvariga rättegång flera, om icke de flesta hemmanen ombytt egare, skulle de nuvarande egarne nödgas betala för sina företrädare och fångesmän, af hvilka de antagligen komme att söka sitt åter, hvaraf en mängd rättegångar otvifvelaktigt skulle, till ytterligare kostnad och olägenhet, framkallas.

Att, med sådana följder, utkräfva Kronans fordran för ifrågavarande, bland inkomsterna icke förut paräknade tillökningsräntor för den förflutna tiden, synes Utskottet icke vara Staten fullt värdigt, om det ock ur laglighetens synpunkt kan försvaras. Den vinst Staten derpå skulle göra är icke heller betydlig i förhållande till de lidanden, hvaraf hemmanens nuvarande egare till en stor del oförskyldt skulle träffas. Billigheten synes derföre kräfva en eftergift för den förflutna tiden, innan Kronans rätt till berörda förhöjningsräntor genom den slutliga domen blef bekräftad; och då Utskottet endast ur denna sednare synpunkt trott sig böra betrakta frågan i denna del, tvekar Utskottet ej att hemställa,

- a) det Riksdagen måtte för sin del besluta, att den genom Kongl. Maj:ts nådiga resolutioner af den 5 Mars 1869 ålagda skyldighet för $29\frac{1}{4}$ mantal skattefrälse och frälsekattehemman inom Hellestads, Risinge och Wånga socknar af Östergötlands län att med efterräkning från och med år 1848 till Kronan erlägga förhöjning i mantalsräntan af half landtågsjärd, half byggningshjälp och half brukshjälp må eftergifvas för tiden till och med år 1869.

Hvad åter angår motionärens framställning derom, att ifrågavarande ränteförhöjning för framtiden måtte ur Kronans jordebok och räkenskaper uteslutas; så enär ett sådant förfarande skulle vara uppenbart stridande emot Kongl. Maj:ts ofvanberörda nå-

diga resolutioner af den 5 Mars 1869, i pröfning hvaraf Utskottet icke eger ingå, hemställer Utskottet,

- b) att motionärens framställning i denna del icke måtte till någon Riksdagens åtgärd föranleda.

Stockholm den 29 April 1870.

På Stats-Utskottets vägnar:

Arv. Fr:son Posse.
